

על 'בינה' - מרכז לימוד וחינוך לזהות יהודית ותרבות ישראלית'

רמי פורת ואיילה ויצנו

אפיוני התלמידים ב'בינה'

מדי יום ראשון אחר הצהריים יוצא רכב מעמק הירדן, אוסף טרמפיסטית בכרכור ומגיע לשיעור תלמוד עם ארי אלון ב'בינה' שבסמינר אפעל. חברת התלמידים הנאמנה והמתמדה של ארי, שחלק מתלמידיה הם כבר דור שני במשפחתם, נוסעת במסלול זה כבר שלוש עשרה שנים, מאז נוסדה בינה – מרכז לימוד וחינוך לזהות יהודית ותרבות ישראלית. בינה שייכת לתנועה הקיבוצית, אך פועלת במרחב הישראלי כולו. היא קמה כמענה לצורך הגובר והולך בציבור החילוני לחדש את מסורת הלימוד האופיינית לתרבות היהודית לדורותיה ולהעמיק בתחומי היצירה וההגות ה'משוחחים' עם המקורות. את השם בינה נתן שניאור עינס, חבר קיבוץ שפיים. השם מבוסס על שורה בפואמה הגדולה של ביאליק, 'המתמיד', שם שואל המשורר על בית המדרש המתרפט והעזוב: 'הפה בית היוצר לנשמת האומה? בינה היא ניסיון צנוע, לצד מוסדות נוספים הפועלים בזירת ההתחדשות היהודית, להיות בית יוצר לנשמת האומה ולחולל מהלך של שיקום, אשר ירפא את השסע שקרעה המהפכה הציונית ברקמה התרבותית העברית. בינה שואפת להיות בית מדרש ומפגש, המזמין בני נוער צעירים ומבוגרים לנהל שיח עם תרבותם על כל רבדיה.

הציבור הלומד בבינה הוא מגוון מאוד. במרכז הפעילות עומד בית המדרש המפעיל למעלה מעשר מסגרות לימוד קבועות מדי שנה בשנה בתחומי התרבות השונים – מקרא, ספרות חז"ל, היסטוריה, הגות ציונית, קבלה וחסידות, ספרות עברית, מחשבת ישראל לוח השנה וטקסי חיים. במסגרות אלה לומדים כ-500 איש, ובנוסף להן נערכות סדרות לימוד קצרות וכנסים. מה שמאפיין את הלימוד בבינה הוא היותו תמיד צמוד לטקסט, ומטרתו לחשוף בפני הלומדים את אוצרות הרוח ולפתח את מיומנויות הלמידה העצמית. תו בולט בלימוד הוא הניסיון לחשוף אינטר-טקסטואליות ולגלות את המהלך הספיראלי של שיח בין המקורות לבין עצמם, בפרשנות, במדרש וביצירה השואבת מונחיה וציוריה מן העבר.

הלומדים במסגרת בתי המדרש באים ממוטיבציות מגוונות. חלקם נמשכו אל הישמות המפורסמים – מורים כחיים באר, דב אלבוים או מוקי צור – ומתוך כך נחשפו לפעילויות וקורסים נוספים שאנו מציעים. חלק גדול מן התלמידים שלנו הם אנשים משכילים בתחומם וסקרנים, המבקשים להעשיר את עולמם בלימוד תהליכי מעמיק. יש המחפשים השתייכות חברתית וקהילתית, שבית המדרש שלנו הוא המועדון שלהם, והם מזמינים את חבריהם לאירועי

החג שלנו; ויש החשים מחויבות ללימוד התחומים של מדעי היהדות כחלק מעיצוב זהותם האישית, המשפחתית והקהילתית. מגזר קטן ומיוחד הן נשים שגדלו בחינוך הדתי וזוכות לפתוח משנה וגמרא לראשונה אצלנו.

רוב הציבור הלומד במסגרת בית המדרש הם מבוגרים, חלקם גמלאים, ושיעור ההתמדה לאורך השנים גבוה מאוד. במסגרת תרבות הפנאי ההולכת ומתרחבת, עונה לימוד המקורות על הצורך של ביסוס והעמקת שורשים. סקרים ומחקרים, שנערכו כדי לעמוד על תופעת 'בתי המדרש' החילוניים, העלו שמדובר בציבור מבוסס יחסית, ויש בו שיעור גבוה של בוגרי תנועות נוער. נראה שהלימוד מממש את הרצון לערוך תהליך חוזר של בירור זהות.

גישה פתוחה למקורות כתשתית תרבותית

בגישתנו אל המקורות נהוגות שתי שיטות: הגישה האקדמית, שהיא ביקורתית, אובייקטיבית ואדישה או אמורה להיות אדישה מבחינה ערכית לתוכן הדברים; והיחס המסורתי הרואה בתורה שבכתב ובתורה שבעל-פה טקסט מחייב ומדריך לאורח חיים והשקפת עולם. גישה בינה מבקשת לשקם את מעמדם של המקורות כתשתיות תרבותיות, אך להותירם פתוחים לביקורת ערכית ומדעית, והיא מזמינה את הלומדים לפרש, לדרוש, לאמץ ולדחות. אלה המקורות 'שלנו', זו ירושתנו, ועלינו מוטלת האחריות לפתח אותם ולעצב אותם על פי ערכינו והשקפת עולמנו, כפי שעשו דורות שקדמו לנו.

המחשבה המרכזית העומדת מאחורי בתי המדרש היא חשיפה והעמקה בתרבות היהודית העשירה. בכל שנה אנו מרכיבים מערכת של בתי מדרש ושיעורים המנסה לתת תמונה רחבה עד כמה שניתן, של פנים שונות של התרבות היהודית לתקופותיה, ובמרחבי ההתפתחות השונים שלה. חלק מן השיעורים מתקיימים בצורת הרצאה, אך הדגש והייחוד של בינה הוא לימוד של החומרים 'על הדף' בצמוד לטקסט, בניסיון למצוא את המשמעויות שהמקורות כיוונו אליהן, ושרלוונטיות לגבינו היום, ולהשתחרר עד כמה שניתן מפרשנויות היסטוריות ומודרניות שניסו ליצור נרטיב מסוים אחד. חלק אחר של השיעורים מתקיים בצורה יותר "בית-מדרשית", והוא מכיל לימוד מעמיק בחברותות של הלומדים, בהנחיית המורה. סגנון לימודי זה מאפשר היכרות קרובה ואישית יותר עם הטקסט, ומזמינה אף ליצירה חדשה מודרנית של התלמידים. ישנו, כאמור, גם סדרות קצרות והרצאות בודדות, בדרך כלל סביב חגי השנה, או סביב פרסום ספר מסוים של אחד המורים, או שתוכנו קרוב לליבנו (כמו האירוע שנערך לכבוד ספרו של אסף ענברי, **הביתה**).

בינה אינה מכוונת לאורח חיים המחויב להלכה כזו או אחרת. ויחד עם זאת, אנו מקוים שהכרות מעמיקה ומפורטת של התרבות היהודית על שורשיה, הסתעפויותיה ופירותיה, תמצא ביטוי מעשי בחייהם של אנשים, כמו למשל באופן בו הם מתכנסים בחג, בשפתם ובהבנה שמכלל הערכים והתכנים שהתרבות היהודית עוסקת בהם ראוי להדגיש את התכנים המוסריים והערכים

הסוציאליים: הלנת שכר וניצול עובדים הן בעיות יהודיות חשובות יותר מדקדוקי כשרות. איננו יוצרים זרם חדש ביהדות, אם כי יתכן שהמתבונן בנו מבחוץ יזהה אותנו ואת שכמותנו כציבור מובחר, בעל זיקה חזקה למורשת התרבותית ומחויב ל'תיקון עולם'.
סגל המורים כולל יוצרים והוגים כמו מוקי צור, חיים באר, ארי אלון, דב אלבוים, יוכי ברנדס ועוד מורים ומורות ידועים פחות, אך מקצוענים בתחומם.

גישת 'בינה' לעיצוב מחודש של הטקסים

אנו מבקשים שאנשים חילוניים ירגישו כ'בעלי-בית' בטקסי החיים שלהם. בטקסים שמציעה הוויה יש משמעות לתהליך יצירת הטקס ושיתוף בעלי-הענין בו, לא פחות מאשר לתוצאה הסופית. נקודת המוצא לטקס הויה היא המתכונת המסורתית, אלא שאנו מבקשים (א) לתת מרחב לביטוי אישי של בני המשפחה, ו(ב) לשלב שירה או פרוזה מן היצירה העברית בת-זמננו, ו(ג) לרומם מעמדן ותפקידן של הנשים (שקולן מודחק ומוצנע בטקס המסורתי) כשותפות שוות-ערך בטקס.

כאשר אנשים חילוניים מבקשים לקיים את טקסי החיים שלהם, הם מוצאים עצמם לא פעם במעמד זר שאין להם שום שליטה עליו: אין הם מבינים מהם הם מדקלמים מתחת לחופה או על-פי הקבר, רבנים ושמשים שאין להם שום תפקיד משמעותי בחייהם מנהלים אותם במעמדים מאד חשובים ורגישים, ומרחב ההחלטות שלהם מוגבל לצבע המפה וטיב התפריט. על-מנת שטקס נישואין, למשל, יהיה משמעותי לבני הזוג אנו מעמידים לרשותם עורך טקס המלמד אותם את נוסח הטקס ומסייע להם לעצב אותו באופן המתאים להשקפת עולמם ולאורח חייהם. למשל, ברבים מהטקסים שלנו נהוג שהאישה מקדשת בטבעת את האיש.

או, להבדיל, טקסי אבלות – רבים מאיתנו שעמדו לצד קרוביהם וידידיהם בבתי הקברות, מכירים את מבוכתם של בני נפטר או הנפטרת המתבקשים לומר "קדיש", ואינם מבינים את הטקסט המוזר שתוחב לידם איש החברה קדישא במקום, ובקריאה עילגת מנסים לצלוח את מהמורות המילים הארמיות. אין דבר צפוי מן המוות, וכמעט תמיד אנו נפגשים בו לא-מוכנים: מה נעשה, מה נאמר, כיצד ננהג? "איך צריך" (כלומר, מה אומרת המסורת) ומה מתאים? לתרבות היהודית יש מתכונת מפותחת ומפורטת מאד של מעמדי אבלות. לא כל מה שקיימו אבותינו מתאים לנו, אבל בניסיון מצטבר של דורות נוצרו מעמדים המתאימים לשלבי האבלות - מן המיתה והלוויה, דרך השבעה והשלושים, והמשך במעמדי הזיכרון – וראוי להכיר אותם על מנת למצוא את מה שעוזר ומתאים לנו. לצורך זה אנו מכשירים מנחים למעמדי אבלות, שיעמדו לרשות משפחות בשעת הצורך, ויסייעו להם לעבור את תהליך הפרידה ואת החזרה לשגרת החיים.

תחומים נוספים של פעילות בינה

בישיבה החילונית שלנו לומדים צעירים רבים. מה שמיחד את הישיבה מן המכינות הקדם צבאיות היא האינטנסיביות של הלימוד, מגוון הקבוצות הלומדות ומטרת הלימוד. קבוצות הליבה של הישיבה הן בוגרי י"ב (ה'מכינה') ובוגרי הצבא, בשלב בו הם שוקלים מה יהיה כיוון הקריירה המקצועית שלהם. מטרתנו היא לכוון אותם לתחומי התרבות היהודית, ובעיקר לעודד אותם לבחור בחינוך והוראה כמקצוע. אנו יודעים שחלקם יפנו לתחומים אחרים – אמנות, מדעי הרוח, מדעים מדויקים וכדומה – אבל גם הם יהיו אנשים פעילים ומעורבים בקהילותיהם, ויתנו ביטוי בעיסוקם או בתרבות הפנאי ללימוד ולהווי שלהם בישיבה.

אך בתי המדרש הם רק תחום אחד של הפעילות בבניה.

לבניה מעורבות עמוקה במערכת החינוך, הן בהדרכת תלמידים ובעיקר בהדרכת מורים, במטרה להוציא את תחומי היצירה העברית (תנ"ך, ספרות, תושב"ע וכד') מתחום ה'מקצועי' ולהפנימם בתרבות בית הספר. אנו מעורבים ב'שורשי ישראל' – תוכנית ייחודית של רשת אורט, ובשנה החולפת סיכמנו חמש שנות ליווי של בית הספר 'תל נורדאו' בתל אביב כבית ספר לתרבות עברית.

כל תרבות מגדירה עצמה באופן שבו היא מתייחסת אל מעגל השנה, מעצבת את טקסי החיים ואומרת דברה בשאלות חברה וכלכלה. בינה שותפה ל'הווייה' – מרכז לעיצוב טקסי חיים חילוניים, המשרת ציבור גדל והולך של חילונים המבקשים לקיים טקסי לידה, התבגרות, נישואין ופטירה בצורה המשלבת בין מסורת ישראל לבין השקפת עולם שוויונית ופלורליסטית.

כמעט כל הפעילויות של בינה לצעירים משלבת לימוד מעמיק של מקורות ישראל ושירות לחברה. 'גדול תלמוד שמביא לידי מעשה', אמרו חז"ל, ואנו מבינים מאמר זה כדרישה למעורבות חברתית ובעיקר לפעילות במגזרים המוחלשים של החברה הישראלית בשכונות ובפרוורים העירוניים. לפני שלוש שנים נפתחה בתל-אביב הישיבה החילונית של בינה, ובה מסלולי לימוד מגוונים למכינה קדם צבאית, לצעירים בשנות העשרים לחייהם ולקבוצות מתנדבים בשכונות הדרומיות של העיר תל-אביב. באזור התחנה המרכזית, אחד ממוקדי המצוקה הבולטים של העיר העברית הראשונה, משתלבים תלמידי בינה בליווי קשישים, עזרה בשיעורי בית במועדוניות לילדים ועוד צורות של מעורבות חברתית ולקחת אחריות על סביבת מגוריהם. הישיבה החילונית עצמה פתחה שעריה לפעילות ילדי מהגרי-עבודה, נוער עולה ועוד. בשנה זו גם פתחנו סניף בינה בשכונה ד' בבאר שבע.

בעבודתנו עם בתי הספר אנו משתדלים להתמודד עם הניכור ואפילו הדחייה שחשים בני נוער כלפי ה'יהדות'. יחס זה נובע בין השאר מכך שהתרבות היהודית נתפשת כדת בלבד, המיוצגת ע"י הפוליטיקה של המפלגות הדתיות. "סוכני" היהדות המרכזיים של בינה בבתי הספר הם אנשים חילוניים צעירים, בני-דמותם הבוגרים של התלמידים, המשלבים בפעילותם כלים של החינוך הבלתי-פורמלי. אין הם מורים אלא מנחים, והם מתמקדים בשאלות חברתיות ודילמות

ערכיות אקטואליות, וחושפים בלימוד פנים חיוניות ורלוונטיות לעולמם של המשתתפים עצמם. סמינרים וימי עיון קצרים מאפשרים אמנם לימוד מאד מצומצם, אך הם מצליחים לפתוח סדק בחומת העוינות, לזמן חוויה חיובית של לימוד וליצור ענין. הצלחת המנחים שלנו נובעת גם מבחירת הנושאים: אנו מדברים עם תלמידינו על מה שמעסיק אותם – אהבה וזוגיות, פערים כלכליים, תחרותיות, מנהיגות וקריירה – דרך הפריזמה של המקורות היהודיים. מטרת תוכנית "שרשי ישראל" ברשת אורט היא יצירת שינוי מערכתי על ידי טיפוח כוחות פנימיים מתוך בית הספר. נקודת המוצא היא שביה"ס יודע להגדיר מה נחוץ לו ומה מתאים לו. ככלל, אנו מעדיפים לשתף את צוות ביה"ס בכתיבת התכניות ולא להגיש מוצרי-מדף ערוכים וגמורים, מפני שאנו מאמינים שהפנמת שינוי תלויה בהזדהות של המורים עם מטרות התכנית החינוכית ותכניה. עריכת תכנית הפעולה וכתיבת פרקי הלימוד על ידי המורים עצמם מאפשרת עבודה תהליכית והתנסות פעילה ובה מתחולל שלב ראשון של השינוי המבוקש.

עתידן של בינה ודומותיה

בינה פועלת במסגרת מלכ"רית, ופירושו של דבר שבנוסף לשכר לימוד או תשלומי ארגונים ורשויות המבקשים את שירותיה, היא תלויה מאוד בגיוס תרומות, בעיקר מארצות הברית. ירידת ערך הדולר והמשבר הכלכלי העולמי מעמידים בסכנה פרויקטים רבים. מעמדם הרעוע, מבחינה כלכלית, של ארגוני ההתחדשות היהודית, מציג אתגר תרבותי ופוליטי לחברה הישראלית: האם יזכה הציבור החילוני הלומד להכרה הראויה על ידי רשויות הממונות על תקצוב ותמיכה בתחום התרבות היהודית?